

Alexiad (trc. E. A. S. Dawes), London 1928, s. 303, 355; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 338-340; Theophanes, *The Chronicle of Theophanes* (trc. H. Turtledove), Philadelphia 1982, s. 61, 69, 133; Cl. Cahen, *La Syrie du nord*, Paris 1940, bk. İndeks; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (trc. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 68, 94, 227, 311, 377, 424, 428, 429, 506; E. Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı* (trc. Fikret İşıltan), İstanbul 1970, s. 37, 65, 85, 92, 95, 123, 127, 129, 131, 133; a.mlf., "Misis", *İA*, VIII, 364-373; a.mlf., "al-Maşşışa", *EF* (İng.), VI, 774-779; Osman Turan, *Seçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 213, 511, 527, 567; H. Hellenkemper, *Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und im Königreich Kleinarmenien*, Bonn 1976, s. 6, 10, 112, 141 vd., 165, 170, 184-186, 188, 219, 257, 259, 263, 267, 284-287, 289; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 57, 153-155, 172, 247; II, bk. İndeks; III, 274; Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 1989, s. 227; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s. 71; Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara 1990, tür.yer.; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Ankara 1990, I, 6, 75, 106, 120; a.e. (1118-1146), Ankara 1994, II, 108, 113, 117, 119; a.mlf., *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, s. 37, 82, 84-85, 122, 232; Clive F. W. Foss, "Mopsuestia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford 1991, II, 1408; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler* (doktora tezi, 1995), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 18, 21, 25, 28, 29, 32, 69, 71; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, s. 2, 55, 111, 113, 127; Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 98; Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *TAD*, I/1 (1963), s. 3; *Kâmûsü'l-'lâm*, VI, 4313.

IŞIN DEMİRKENT

MISK

(المسك)

Misk geyiğinden elde edilen güzel kokulu madde.

Kelimenin aslı Sanskritçe **muşka** (huse, testis, er bezi) olup Farsça aracılığıyla (**müşg** [**müşk**]) ve Farsça'da kazandığı bugünkü anlamla Grekçe'ye (moschos) ve Arapça'ya (misk), onlardan da diğer dillere geçmiştir. Türkçe'de Arapça'daki telaffuzuyla **misk** ve halk arasında daha çok **mis** şeklinde söylenir.

Misk, misk geyiği (moschus moschiferus) denilen ve Tibet, Moğolistan, Tonkin dağları dolaylarında yaşayan, âzami 60 cm. yüksekliğindeki boynuzsuz keçi (chevrotain) benzeri küçük bir memeli hayvanın erkeğinden elde edilir. Misk geyiğinin dişileri cezbetmek, ayrıca kendi hâkimiyet bölgesini belirlemek için kullandığı bir salgı olan misk, hayvanın hüsyeslerinin önündeki özel bir bez tarafından üretilen,

siyaha yakın parlak koyu esmer renkli ve kıvamlı, çok keskin kokulu bir maddedir. Eskiden güzel kokusunun yanı sıra yatıştırıcı, ağrı kesici, hâfıza, göz ve kalp kuvvetlendirici, ayrıca cinsî iktidar arttırıcı özelliklerinden dolayı tipta da kullanılmıştır. Sâbit b. Kurre miski akrep sokmasına karşı iğnenin battığı yer üzerine konulabilecek maddeler arasında sayar (*ez-Za-hire*, s. 145). Kaynaklarda fazla alındığında baş ağrısına ve baş dönmesine, titreme, terleme ve uykuya yol açtığı, bunlardan başka kadınlarda âdet kanamı arttırdığı belirtilir. Bugün miskten yalnız parfümeri sanayiinde faydalanılmaktadır. Çok pahalı bir madde olan misk piyasada genellikle bazı katkı maddeleriyle karıştırılarak satılır; ayrıca misk öküzü, misk kedisi ve misk sıçanı gibi hayvanların salgıları daha ekonomik olduğundan bu ad altında pazarlanmaktadır. Bazı kokulu bitkilere de bu ad verilir: Misk otu, çiçeği, gülü, orkidesi, kavunu gibi. Endülüslü ünlü botanikçi Ebû'l-Hayr el-İşbîlî misk-i Cidde, miskü'l-arz ve miskü'l-berden bahseder ("Umdetü't-tabib", I, 177, 178, 496; II, 604, 670). Kokulu bir üzüm çeşidi İngilizce ve Fransızca'da "muskat", Türkçe'de "misket" adıyla tanınır. Amber gibi miskin de sentetiği bulunmakta, fakat bu mamul gerçek misk kadar kesif bir koku içermemektedir.

Câhiliye Arapları tarafından yaygın biçimde kullanılan misk en güzel koku olarak kabul ediliyordu. İmrüülkays'ın muallakasından üst tabaka Arap kadınlarının yataklarına misk sürdükleri anlaşılmaktadır (*Yedi Askı*, s. 24). Misk İslâmî dönemde güzelliğin ve güzel kokunun sembolü haline gelmiştir. Kur'an'da cennet şarabı "rahîk"ın içildikten sonra bırakacağı güzel kokunun (hitâm) misk gibi olacağı belirtilir (el-Mutaffifîn 83/25-26). Hz. Peygamber de misk kokusunu kokuların en güzeli sayar (Müslim, "Elfâz fi'l-edebe", 18-19; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 33) ve cenneti tasvir eden hadislerinde sık sık bu kokuya atıfta bulunur; ayrıca dünyada iyi insanlarla düşüp kalkmayı misk satan kimse ile arkadaşlık yapmaya benzetir (Buhârî, "Büyûc", 38; "Zebâ'ih", 31). Kendisi ihrama girmeden ve kurban bayramı günü (ihramdan çıkınca) tavaftân önce misk sürünürdü (Müslim, "Hac", 46). Şemâil hadislerinde Resûl-i Ekrem'in kokusu "miskten daha güzel" olarak nitelenmiştir (Buhârî, "Menâkıb", 23; Müslim, "Fezâ'il", 81, 82). Ayrıca diğer güzel kokuların yanı sıra cenazının defne hazırlanmasında da misk kullanılmıştır.

Ortadoğu'ya misk İpek yolu ve deniz bağlantılarıyla geliyordu. Kalkaşendî'nin sınıflandırmasından o dönemde miskin, geldiği veya üretildiği yerlere göre Tibetî (Tübetî), Soğdî, Sînî (Çin), Hindî, Kanbârî, Tuğur Güzî (Dokuz Oğuz), Kasârî, Cezîrî, Cebelî (Sind) ve Asmârî denilen on çeşidinin bulunduğu anlaşılmaktadır. İslâm müellifleri genelde bunlardan Tibet miskinini en kaliteli misk saymışlardır. Mes'ûdî bunu hayvanın burada yetişen sümbül ve güzel kokulu otlardan yemesine bağlar. Ona göre Çin miskinini kalitesinin düşük olması Çin'de yetişen otların yeterince güzel kokmaması, içine bazı yabancı maddelerin karıştırılması ve uzun bir deniz yolculuğundan sonra alıcının eline geç ulaşması sebebiyledir. En kaliteli misk olgunlaşmış hayvanın kaşınması sonucu düşen kesecikten alınır (aslında hayvanın karın derisinin altında ve limon büyüklüğünde olan misk kesesinin düşmesi söz konusu değildir; insanlar tarafından toplandığı söylenen kurumuş misk, ancak erkek geyiğin kendi bölgesini işaretlemek için kalyalara ve çalılara sürdüğü miskin bir tabaka halinde kurumuş şekli olabilir). Misk doğrudan söz konusu hayvandan elde edildiği gibi bu şekilde düşüp kuruyan misk de toplanarak sıvılaştırıldıktan sonra satışa arz edilirdi (*Mürûcü'z-zeheb*, I, 179-180).

Misk İslâm kültürüne hoş kokunun ve temizliğin sembolü, güzelliğin ve buna ait çeşitli unsurların benzetilene olarak girmiş, müslüman milletlerin kültür ve edebiyatında bu hususiyetleriyle yer almıştır. Misk hakkında mahallî unsur ve şartların katılmasıyla folklorik özellikleri güçlü bir rivayetler zinciri ortaya çıkmış, bu rivayetlerle muhtevası zenginleşerek önemli bir kavram ve sembol haline gelmiştir. Edebiyatta miskin sağlandığı gazâl türü hayvan (âhû) güzelliği, narin yapısı ve vücudunun zarafeti gibi özellikleriyle sevgilinin genel bir benzetilene olurken misk de renginin siyahlığıyla onun saçlarını, kaşlarını ve benlerini ifade eder. Divan şiirinin sevgili için şekillendirdiği güzellik anlayışında öne çıkan unsurlardan saç siyah rengi ve güzel kokusuyla miskin ilk akla gelen benzetilenedir. Misk hilye ve na'itlerdeki kullanılışından anlaşıldığına göre saça yüklenen bu özellikler, İslâm kültüründe kâinattaki güzelliğin kaynağı ve timsali sayılan Hz. Peygamber'in saçından kaynaklanmaktadır. Resûl-i Ekrem'in kabrinin bulunduğu Ravza-i Mutahhara'nın tabii olarak gül, reyhan ve sümbül yanında misk ve amber de koktuğuna inanılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Steingass, *Dictionary*, s. 1247; *Webster's Third*, s. 1491; Buhârî, "Şalât", 1, "Şavm", 53, "Büyü", 38, "Libâs", 76, "Zebâ'ih", 31, "Me-nâkıb", 23, "Tevhîd", 37; Müslim, "Hac", 46, "Fezâ'il", 81, 82, "Elfâz fi'l-edeb", 18-19, "Fiten", 92, 93; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 33; İmru-ülkays v.dğr., *Yedi Askı: el-Mu'allakatü's-seb'a* (nşr. ve trc. Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul 1985, s. 19, 24; İbn Sa'd, *e't-Tabakât*, I, 399; Sâbit b. Kurre, *e'z-Zahire fi 'ilmi'l-ıtib*, Kahire 1928, s. 24, 87, 145; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXX, 106-107; Mes'ûdî, *Mürücu'z-zeheb* (Abdülhamîd), I, 179-180; Ebû'l-Hayr el-İşbîlî, *'Umdetü't-tabib fi ma'rifeti'n-nebât* (nşr. Muhammed el-Arabî el-Hattâbî), Rabat 1990, I, 177, 178, 496; II, 604, 670; İbnü'l-Baytâr, *el-Câmi' li-müfredâtü'l-edviye ve'l-agziye*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-Müte-nebbî), s. 155-157; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XII, 1-15; Zehebî, *e't-Tabbû'n-nebevî* (nşr. Ahmed Rif'at el-Bedrâvî), Beyrut 1410/1990, s. 192; İbn Kayyim el-Cevziyye, *e't-Tabbû'n-nebevî* (nşr. Âdil Ezherî – Mahmûd Ferac el-Ukde), Kahire 1410/1990, s. 308-309; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), II, 126-130; Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, XVII, 254; Dâvûd-i Antâkî, *Tezkiretü'ül'l-elbâb li'l-acebi'l-ucâb* (nşr. Fuat Sezgin), 1997, I, 414-415; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), I, 209; Akil Muhtar, *Tip Müfredatı Farmakodinami ve Tedavi*, İstanbul 1935, s. 365; A. Süheyl Ünver, *Tip Tarihimiz Yıllığı*, İstanbul 1966, s. 51; Turhan Baytop, *Farmakognozi Ders Kitabı*, İstanbul 1974, II, 325; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 265, 267, 268; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (nşr. Cemâl Kurnaz), Ankara 1992, s. 30-31; Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, Ankara 1993, s. 209-211; A. Dietrich, "Misk", *EL²* (İng.), VII, 142-143; Dihhûdâ, *Lugatnâme*, XXV/B, s. 507-514.

TURHAN BAYTOP – NEBİ BOZKURT

MISKAL

(المسقال)

Eski bir ağırlık ölçüsü
ve para birimi.

Sözlükte "ağır olmak" mânasındaki **miskal** kökünden türeyen **miskâl** kelimesi "ağırlık" demektir. Terim olarak altın, gümüş, ilaç ve gülyağı gibi değerli şeylerin tartılmasında kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimini ifade eder. Ayrıca örfte 1 miskal ağırlığındaki dinarlara da (altın sikke) bu isim verilmiştir. Akkadca'sı **meşkalu** / **meşkalum** / **şiklu**, Asurca'sı **şiklu**, Ugaritçe'si **şekal**, Fenikece'si **mişkal**, İbrâniçe'si **şekel** / **mişkâl** / **mişköl**, Âramice'si **şikla**, Ermenice'si **mitħal** / **mishal**. Sür-yânice'si **siklôs** / **metkalâ** olan kelime Grekçe'ye **siklos**, Latince'ye **siclus** şeklinde geçmiştir (Lewis – Short, s. 1693; Soden, II, 628; III, 1248; Costaz, s. 228;

Gesenius, s. 1053-1054). Ayrıca Avrupa ve Balkan dillerine miskal, misgal, metikal, metical, meticale, muskal, mitka gibi muhtelif şekillerde Farsça, Türkçe ve Hintçe'ye ise değişmeden girmiştir. Miskal kelimesi Kur'an-ı Kerim'de sekiz yerde "ağırlık" anlamında geçmektedir. Hadislerde de hem sözlük hem terim mânasıyla kullanılmıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "şkl" md.).

İslâm'dan önceki 14,16 gramlık İbrâni şekelleri / Grek staterleri, 8,5 gramlık İbrâni hafif şekelleri / Grek didrahimleri / Pers darikleri, 5,6 gramlık darik / siklos / sextula adındaki Pers gümüş denierleri, 4,72 ve 4,53 gramlık exaggion, sextans veya sextula da denen Roma altın solidusları, 4,25 gramlık Grek drahmeleri / İbrâni hafif beka'ları vb. Araplar'ca miskal diye adlandırılmış, bunlardan sonuncusu şer'î ağırlık birimi miskal olarak kabul edilmiştir. Halife Abdülmelik'in bastırıldığı İslâm'a has ilk altın sikkelerin (dinar) ağırlığı da 4,25 gr. geldiği için halk arasında miskal ve dinar kelimeleri dönüşümlü bir şekilde kullanılmıştır. İlanlı Sultanı Gâzân Han'ın 685 (1296) yılında yaptığı sikke ıslahatı neticesinde piyasaya sürülen altın paralara geleneğin aksine resmen miskal adı verilmiştir. 4,25 gramlık miskal eski Bulgarlar aracılığıyla Ruslar'a aktarılmış olup "zlotnik" adını almıştır (Togan, I, 118).

Endülüs Emevîleri ve Fâtımîler'in 4,25, Muvahhidler ve Eyyübîler'in 4,72 gramlık dinarlar kestirdiği bilinmektedir. Halk arasında miskal olarak anılan bu sikkeler Kuzey ve Batı Afrika'da XIX. yüzyıla kadar tedavülde kalmıştır. Aslında Afrika'da XX. yüzyıla kadar ağırlıkları 4-5 gr. arasında değişen çeşitli ayarlarda birçok altın sikke piyasaya sürülmüştür. Bugün bile Mozambik'in cari para birimi "metical"dir. Mısır'da ise XII. (XVIII.) yüzyıldan itibaren 4,4625 gramlık (= 1,5 şer'î dirhem = 24 kırat) miskaller kullanılmaya başlanmıştır. Ancak zamanla ağırlığının arttırıldığı anlaşılmaktadır: çünkü XX. yüzyılda Mısır miskali yaklaşık 4,68 gramdı. Buna karşılık aynı yüzyılda İran'ın 24 nohutluk miskalleri 4,64 grama eşitti. Osmanlı miskallerinin bunlardan daha ağır olduğu görülmektedir. 26 Eylül 1869 tarihli kanun-nâmeye göre 1 miskal (= 1,5 dirhem = 24 kırat = 96 buğday) 4,81104375 gramdır (*Système*, s. 18). Sofya'da 1891'de uygulamaya konan yeni ölçü sisteminde miskal 5 grama eşitlenmiştir (Vekov, XXVI/1-2 [1998], s. 126).

Hint ve Uzakdoğu ticaret yolları boyunca muhtelif miskallerin kullanılageldiği görülmektedir. Meselâ XVI. yüzyılda muhtemelen ham ipek ticaretine mahsus olan Hürmüz miskali 3,825 gramdan ibaretti. Aynı döneme ait Şiraz miskali 4,59 grama eşitti (Ferrand, XVI [1920], tür.yer.). Basmacıyan, Ermeni eski miskalinin 4,414 gr., kendi döneminde fiilen kullanılan miskalin ise 3,824 gr. olduğunu ileri sürmektedir (JA, CCXII [1928], s. 145).

Walter Hinz, çeşitli bölgelere has miskallerin metrik karşılıklarının tesbitine çalışmışsa da bunu kendi bulgularına dayanan 3,125 gramlık standart bir ölçek dirhemden hareketle yapma hatasına düşmüştür. Çünkü tam aksine, klasik kaynaklarda dirhem ağırlıklarının hesabında Cähiliye döneminden beri değişmezliği sabit olan, nümismatik verilerin de desteklediği genel kanaate göre metrik değeri 4,25 grama karşılık gelen miskaller esas alınmıştır. Miskalin askatları dânek, kırat, tesûc, habbe (buğday), şaire (arpa), hardal, fels, fetil, nakir, kıtmir, zerre; üskatları ise ukyye, ritl ve mendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "şkl" md.; R. Dozy – W. H. Engelman, *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe*, Beirut 1974, s. 315; Ch. T. Lewis – Ch. Short, *A Latin Dictionary*, Oxford 1993, s. 1693; Wensinck, *el-Mu'cem*, "şkl" md.; v. Soden, *AHW*, II, 628; III, 1248; L. Costaz, *Dictionnaire syriaque-français*, Beyrouth, ts. (Imprimerie Catholique), s. 228, 395; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-ülüm*, Kahire 1342/1923, s. 74; Zehrâvî, *et-Taşrif li-men 'aceze 'ani'l-te'lif* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1406/1986, II, 460; Celâleddin eş-Şeyzerî, *Nihâyetü'r-rütbe fi talebi'l-hişbe* (nşr. Seyyid el-Bâzel el-Arînî), Kahire 1365/1946, s. 16-17; İbnü'r-Rif'a, *el-İzâh ve'l-tibyân fi ma'rifeti'l-mikyâl ve'l-mizân* (nşr. M. Ahmed İsmâil el-Hârûf), Dımaşk 1400/1980, s. 48-59; İbnü'l-Uhuvve, *Me'âlimü'l-kurbe fi ahkâmî'l-hişbe* (nşr. M. Mahmûd Şa'bân – Sıddîk Ahmed İsâ), Kahire 1976, s. 141-143; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Krawulsky), s. 80; M. Abdürraûf el-Münâvî, *en-Nukûd ve'l-mekâyil ve'l-mevâzin* (nşr. Recâ' Mahmûd es-Sâmerrâî), Bağdad 1401/1981, s. 41, 42, 45-55, 80; Hasan b. İbrâhim el-Cebertî, *el-İkdü's-semîn fimâ yete'allak bi'l-mevâzin*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3169, vr. 29*; Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi'l-aқыise ve'l-mekâyil ve'l-euzân*, Kahire 1309, s. 26-33; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946, I, 117-118; W. Gesenius, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* (trc. E. Robinson, ed. Fr. Brown v.dğr.), Oxford, ts. (Clarendon Press), s. 1053-1054; G. C. Miles, *The Coinage of the Umayyads of Spain*, New York 1950, s. 551-554; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 1-8; Mustafa ez-Zehabi, *Tahrirü'd-dirhem ve'l-mişkal ve'r-ritl ve'l-mikyâl ve beyânü mekâdiri'n-nukûdi'l-mütedâvile bi-Mişr* (nşr.